

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 2**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdg@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

**ОСОБЛИВОСТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ
РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ СКАНДИНАВСЬКИХ МЕЧІВ**

Олег Озимчук

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: oleg.ozymchuk@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0343-3288>

Сергій Дорошук

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

Охарактеризовані особливості наукової археологічної типології скандинавської зброї (мечі) датованої V–XI століттями.

Ключові слова: археологічна типологія, Ян Петерсен, Еварт Окшотт, скандинавський римський залізний вік, германський залізний вік, вендельська культура, спата, сакс, скрамасакс, «змійні мечі», Елліс Бемер, каролінгські мечі, «кільцеві мечі», мечі «епохи вікінгів».

**Oleh Ozymchuk, Serhii Doroshchuk. FEATURES OF THE
ARCHAEOLOGICAL TYPOLOGY OF EARLY MEDIEVAL SCANDINAVIAN
SWORDS**

Since the beginning of systematic archaeological research in Scandinavia, the question of identification of early medieval weapons has been raised. The first works of scientists in the nineteenth century were descriptive in nature without trying to make a classification or typology of findings. The first was an attempt to bring to light the archeological findings of the weapons of the early Middle Ages Swedish historian, Professor of Uppsala University Anders Magnus Stringholm. In his 1835 study of the Viking Hikes [8], the author seeks to draw typological parallels between the weapons of Scandinavians of the nineteenth and twentieth centuries and those of the German peoples of Western Europe who became the target of Scandinavian aggression. Stringholm's more monumental work, The History of the Swedish People, in 5 volumes contains a considerable number of references to archaeological finds in Scandinavia of swords dating from the early Middle Ages.

The beginning of the twentieth century in Scandinavia was marked by the publication of archaeological and historical scientific works in which local scholars attempted to complete the classification of archaeological materials related to the Scandinavian military affairs in the early Middle Ages. The first to make a breakthrough in archeological science was Norwegian archeologist Jan Petersen. In 1919, his doctoral thesis on the subject of Norwegian Swords of the Viking Age was published [7] and was defended at the University of Christendom (Oslo). In this study, Jan Petersen systematized weapons from Norwegian archaeological sites (mainly about 2000 swords of the VIII–XI centuries). In this work, the author did not seek to address pan-European problems, but focused exclusively on swords made in Scandinavia. Although it should be noted that Petersen found a significant amount of non-Scandinavian finds in early medieval Scandinavian finds. Since no number of

early medieval swords were found in any region of Europe, and because the swords from Norway in most handles and finishes turned out to be pan-European, Petersen's classification with more or less additions and corrections exists to date and allows archaeologists to carry out other archaeologists. .

Key words: *archaeological typology, Jan Petersen, Ewart Oakeshott, Scandinavian roman iron age, German iron age, Vendel Period, spata, sax, scramasax, «snake swords», Ellis Bemer, Caroling swords, «ring swords», swords of the Viking age.*

Від початку систематичних археологічних досліджень в Скандинавії гостро постало питання ідентифікації ранньосередньовічної зброї. Перші праці науковців у ХІХ столітті носили описовий характер без спроб провести певну класифікацію чи типологію знахідок. Першим зробив спробу привести до ладу археологічні знахідки зброї раннього середньовіччя шведський історик, професор Упсальського університету Андерс Магнус Стрінгольм. В його дослідженні «Походи вікінгів» [8], яке було видано за кошт держави у 1835 році, автор намагається провести типологічні паралелі між зброєю скандинавів ІХ–ХІ століття та зброєю германських народів Західної Європи, які стали об'єктом скандинавської агресії. Більш монументальна праця Стрінгольма «Історія шведського народу» в 5-и томах містить значну кількість посилань на археологічні знахідки в Скандинавії мечів датованих раннім середньовіччям.

Початок ХХ століття в Скандинавії був ознаменований публікацією археологічних та історичних наукових праць, в яких місцеві науковці здійснювали спроби завершити класифікацію археологічних матеріалів пов'язаних із військовою справою скандинавів у ранньому середньовіччі. Першим хто здійснив прорив у археологічній науці став норвезький археолог Ян Петерсен. У 1919 році була опублікована його докторська дисертація на тему «Норвезькі мечі епохи вікінгів» [7], захищена в університеті Християнія (Осло). В цьому дослідженні Ян Петерсен систематизував зброю із норвезьких археологічних розкопок (головним чином близько 2000 мечів VIII–XI ст.). В цій роботі автор не прагнув до розгляду загальноєвропейських проблем, а зосередив увагу виключно на мечях виготовлених у Скандинавії. Хоча слід відмітити, що Петерсен виявив у ранньосередньовічних скандинавських знахідках значну кількість нескандинавських виробів. Оскільки в жодному регіоні Європи не знайдено такої кількості ранньосередньовічних мечів, і оскільки мечі з Норвегії за своїми рукоятками та оздобленням у більшості виявилися загальноєвропейськими, класифікація Петерсена з більшими чи меншими доповненнями і виправленнями існує до нашого часу та дозволяє археологам здійснювати типологію ранньосередньовічних мечів інших частин Європи.

Практично всі мечі європейського раннього середньовіччя походять від скандинавського довгого меча спата, певним чином скопійованого за формою з римського кавалерійського клинка. Щоб не плутати цей тип зброї з абсолютно іншими довгими мечами Середньовіччя, необхідно послідовно застосовувати латинське слово «спата» (лат. spata), яке з часів Плутарха (І–II ст.) служить для ідентифікації двосічного меча скандинавських народів. До VI століття у германських народів також була у використанні ця римська назва. Від слова

«спата» походять і сучасні назви меча у деяких європейських мовах, наприклад, іспанське «*espada*», французьке «*еpee*». Німецьке слово «*schwert*» і англійське «*sword*», походять від давньоскандинавського слова «*svaerd*» – меч. Хоча спата досягнула справжнього розвитку та поширення тільки у германському залізному вікові (V–IX), вона не була споконвічно германською. У скандинавських народів та мігруючих германців в Європі у використанні був короткий меч-сакс. Довжина клинка сакса коливалася між 40 і 60 см. У кінці раннього середньовіччя зустрічалися екземпляри саксів із довжиною клинка до 85 см [4, с. 58–59]. Діапазон пролягає від бойового ножа через короткий меч до довгого меча. Сакси, які мали довжину меча, до кінця періоду германського залізного віку були замінені на двосічні мечі. Вірогідно в період Великого переселення народів (IV–VII ст.) спатою були озброєні тільки військові вожді скандинавів (ярли, конунги, кеніги) і найкращі воїни, у той час коли прості воїни використовували в бою меч-сакс.

Особливості використання скандинавами у період германського залізного віку тактики бою, визначали застосування таких двох типів мечів. Два види бойового порядку – свайнфайлькінг (давньосканд. *Swynfyiking* – «кабаняча голова») і скальдборг (давньосканд. *Skaldborg* – «стіна щитів») давали можливість одночасного застосування спати і сакса. При наступальних діях «кабаняча голова» шикувалася клином, в голові та на флангах якої були воїни озброєні спатами або бойовими сокирами. Більш широкий простір дій для таких воїнів давав можливість для маніпуляції замашною, довгою, в основному рубаючою зброєю. Воїни, які формували внутрішню структуру клину мали гірші обладунки та просту зброю – мечі-сакси. Їх завданням було підтримувати атаку. При оборонній тактиці скандинави вишиковували прямокутну фалангу, щільний стрій воїнів, які формували своєрідну «черепашу» із щитів в наклад. І у даному випадку в передніх рядах стояли прості воїни із саксами, маючи завдання наносити кóлючі та рубаючі удари ворогам. Натомість, краще озброєні бійці перебували в задніх трьох шеренгах, і намагалися дістати супротивника через голови першої шеренги рубаючими ударами довгих спат.

У період германського залізного віку в Скандинавії сакси мали прості дерев'яні та рогові руків'я, просто насажені на хвостовик клинка та укріплені дротом чи металічними кільцями. Характерним для ранньосередньовічного скандинавського сакса є те, що у нього зазвичай не було крони (голівки) на руків'ї. Клинки саксів були складними, виготовленими із декількох полотен крученої та некрученої гартованої сталі. Піхви скандинавських (германських) саксів склалися із двох дерев'яних пластин, стягнутих металевими кільцями.

Ранньосередньовічні сакси поділяються на три типи:

- симетричний з одним лезом;
- з лезом викривленим біля вістря;
- із скошеною біля вістря кромкою.

Мечі-сакси часто прикрашали накладками та гравіруванням. Серед прикрас домінують дві техніки: укриття благородними металами та інкрустація. Під час нанесення покриття на підложці із заліза або сталі насікався шаблон, що складався із дрібних ромбів. Потім на нарізану поверхню наковувався тонкий лист благородного металу (срібло, золото). При інкрустації на підложці гравірували малюнок. Далі у гравіровані лінії молотком вбивався дріт із срібла

або золота. На кінець, слід відзначити, що саме на ранньосередньовічних саксах виявлено переважну більшість рунічних написів, яких майже немає на скандинавських спатах.

До V століття особливої різниці між римською та германською спатами не було. Навіть вироблені скандинавськими ковалями спати повністю копіювали римські аналоги. Нові, виключно германо-скандинавські зразки меча-спати археологи виявляють саме у шарах представлених германським залізним віком. Цей тип меча застосовувався в Європі протягом усього раннього середньовіччя. Саме він став зразком і трансформувався у VIII столітті в ту зброю, яку нині називають «мечем вікінгів». Германська спата мала середню довжину близько 90 см, при чому її клинок мав довжину 75 см і ширину 5–6 см. Характерною особливістю ранньосередньовічної скандинавської спати був широкий і плаский дол. Сучасній археологічній науці відомі зразки германо-скандинавських спат із двома вузькими долами, але вони існували як виключення із правила. Такою ж характерною була конструкція руків'я. Найчастіше вона призначалася для однієї руки. Голівка (крона) і гарда (дужки хрестовини) утворювали дві горизонтальні планки, при чому дужки гарди у порівнянні з дужками хрестовини інших мечів європейського раннього середньовіччя набагато коротші [5, с. 113–114].

Технологія виготовлення клинків германських спат у V–VIII століттях мала свої особливості. У ранньому середньовіччі європейські та скандинавські ковалі стали застосовувати зварну техніку виготовлення клинків. Для цього поперемінно складувалися один до одного пластини із м'якого заліза та сталі, щоб отримати еластичний і одночасно міцний меч. Такий принцип зварної сталі став пізніше відомий як «дамаська сталь». Сучасна термінологічна її визначеність як «лжедамаська сталь» не зовсім відповідає змісту, хоча доведено її європейське походження. На відшліфованому і протравленому кислотою клинку зварені шари заліза проступали химерним візерунком із переплетінням звивин та ліній. В Скандинавії такі клинки називали «змійними мечами» або «черв'ячними мечами». «Зміїні мечі» сучасна археологія датує періодом Великого переселення народів, що хронологічно відповідає германському залізному вікові в Скандинавії.

На відміну від мечів інших періодів європейського Середньовіччя, мечі раннього середньовіччя, включно із скандинавськими, класифікуються не за їх загальною формою, а тільки за руків'ям. Основна типологія руків'я мечів раннього середньовіччя була репрезентована у 1939 році шведським археологом Еллісом Бемером. Доповнення до неї було здійснено в 1962 році англійською дослідницею Хільдою Елліс Девідсон [3, с. 33–36] в праці «Мечі англосаксонської Англії». У 1983 році австрійський археолог Вільфрід Менгін сформулював власну типологію мечів раннього середньовіччя. Яку визнала частина сучасних археологів та істориків. Міжнародна спільнота археологів та істориків найчастіше використовує спрощену до 4 типів систему Бемера (повна типологія Бемера має 9 типів), в якій науковець акцентує увагу на особливостях обрисів руків'я мечів.

Тип 1 за Бемером характеризується симетричною верхньою та нижньою гардами. На руків'ї традиційно формували борозни для кращого захвату долоні. Верхня гарда прикрашалася рудиментарною короною, що не є обов'язковим в усіх

виявлених мечях типу 1 [5, с. 127]. Деталі руків'я виготовляли з рогу, кістки, деревини, які вкривали тонкими пластинами кольорових металів. Більш вишукані екземпляри таких мечів, з руків'ями вкритими золотими пластинами та прикрашеними дорогоцінним камінням, знайдені в Скандинавії, в данських болотах Торсберг і Каргехуль.

Прототипом руків'я типу 2 є добре відомий меч франкського короля Хільперіка I (561–584). Характерною рисою таких мечів була зіставна голівка руків'я, що складалася із двох частин: горизонтальної планки, що відігравала роль нижньої гарди (міжнародна назва «upper guard») і наклепаної на неї крони голівки. Крона голівки у певних екземплярів складається із окремих випусків або кулястих частин, іноді – з окремих трикутних частин. У таких ранньосередньовічних мечів хвостовик клинка проходив через голівку і не розклепувався на ній, а приклепувався до планки голівки. Крона голівки одягалася зверху на планку та приклепувалася до неї з другого боку [6, с. 112–113].

Мечі типу 2 мали значне розповсюдження в Скандинавії, про що свідчить археологічний факт знахідки подібної зброї в шведському селищі Клейн-Хуніген. Руків'я цього меча зберіглося досить добре, разом з ним у хорошому стані шведським археологам дісталися цілими і майже неушкодженими піхви меча. До піхов меча був прикріплений так званий «камінь життя», амулет відомий за багатьма скандинавськими сагами, наприклад про Хрольфа Кракі. Біля руків'я багатьох мечів типу 2 археологи виявляють поліровані сферичні камені. Обидві гарди меча із Клейн-Хунігена втрачені. Зверху руків'я знаходиться маленька крона із зооморфними голівками на краях.

Виходячи з районів поширення мечів типу 2 можна припустити, що їх у більшій мірі використовували германські народи, які мігрували у період Великого переселення народів із Скандинавії у Центральну та Східну Європу. У самій Скандинавії такі мечі є рідкісними знахідками. Географія археологічних знахідок мечів типу 2 та їх хронологічна ідентифікація, повністю співпадають із потужним рухом вихідців із Скандинавії – готів, вандалів і союзних їм народів у II–V століттях маршрутом Скандинавія – Південна Прибалтика – Волинь – Подніпров'я – Балкани – Італія – Галлія – Піренеї – Північна Африка.

Напроти, мечі типу 3 за класифікацією Бемера зустрічаються в археологічних знахідках періоду Великого переселення народів, в основному на півночі Європи, і конкретно в Скандинавії. Найбільше мечів типу 3 виявили в Данії, тому скандинавські археологи ввели у науковий обіг термін «данські мечі», що рівнозначно мечам типу 3 за класифікацією Бемера [4, с. 63]. Руків'я таких мечів виготовляли із деревини, частіше з дубу вкритого бронзовими, срібними або золотими пластинами. Існують екземпляри даної зброї із вилитим із бронзи руків'ям (меч Каргехуль). В цілому «данські мечі» виглядають незручними, оскільки в них масивним було не тільки руків'я, але й особлива оковка. Причиною вузької локалізації цієї зброї є сама фактура мечів типу 3 (вузький і короткий клинок, руків'я без гарди). Скандинавія у згаданий хронологічний період не знала широкомасштабних конфліктів, не було битв із використанням великої кількості воїнів. Кольюча зброя типу «данських мечів» у невеликих сутичках давала перевагу. Більшість скандинавських народів

протягом I–V століть покинули півострів і перебралися через данські протоки в Європу. У готів, вандалів, франків, лангобардів у використанні були мечі типу 1 або типу 2. Більшість германських народів покинувши Скандинавію стали використовувати кінноту, щоб долати велетенські простори Центральної та Східної Європи. Для кінного бою «данські мечі» були не зручними. Власне це і є вірогідною причиною незначного поширення мечів типу 3 в Європі та вузькою локалізацією їх у Скандинавії. Також не слід відкидати гіпотезу про ритуальне або церемоніальне походження «данських мечів».

Мечі типу 4 зустрічаються крім Скандинавії практично на всій території Європи. Сучасна археологічна наука датує дані мечі 500–700-и роками нашої ери. Часто таку зброю називають «каролінгськими мечами». Такі мечі отримали поширення в усій Європі, від Ірландії на заході до Київської Русі на сході, від Скандинавії на півночі до Середземномор'я на півдні. Принципіальною відмінністю руків'я типу 4 від трьох попередніх є домінуюче положення крони, яка у попередніх типів була лише видовженим блоком, призначеним для надійного утримання заклепаної частини хвостовика клинка. Крона набувала форми трикутника, який підносився над верхньою гардою. У більшості випадків хвостовик не проходив прямо через крону закріплену довгими заклепками, що пронизували верхню гарду, а замість цього заклепувався на верхній частині гарди безпосередньо під кроною [6, с. 115–116]. Гарди мечів типу 4 виготовлялися із трьох частин: двох металічних пластин, в основному з бронзи (відомі екземпляри із литого золота), що йшли з обох боків від більш широкого сердечника із твердого дерева чи рогу.

Завершальний час германського залізного віку Скандинавії сучасна археологічна наука виділяє в окремий період – Вендельська культура, яку хронологічно датують 550–800 роками. Територіально Вендельська культура локалізується межами Швеції, але вендельська зброя поширювалася усією Європою. До вендельської зброї слід, перш за все, віднести особливі мечі. В основному вони мало чим відрізняються від характеристик мечів типу 4 за класифікацією Бемера, але присутня певна особливість. Характерні вендельській культурі мечі традиційно називають «кільцевими мечами» або «мечами з кільцем». Клинок такої зброї у довжину коливався між 71–81 см, мав ширину між лезами 4,5–6 см. Клинки вендельських мечів звичайно заокруглювалися біля вістря, мали не трикутну, а овальну форму [6, с. 117–119]. Оскільки ранньосередньовічні мечі класифікують не за формою клинка, а за формою руків'я, слід відзначити його особливість. У вендельських мечів на руків'ї, в районі верхньої гарди закріплювалося кільце. У деяких виявлених археологами екземплярів кільце проходить через верхню гарду і крону. Існують зразки вендельських мечів, де кільце пронизує тільки крону, або пропущене через кріплення крони і верхньої гарди.

Мечі «епохи вікінгів» (IX–XI ст.) для кращої ідентифікації археологічна наука виділяє в окрему групу скандинавської зброї часів раннього середньовіччя. Вони розрізняються також за формою руків'я. Однак, ідентифікацію ускладнює одночасне існування декількох конкуруючих класифікацій. Норвезький археолог Ян Петерсен у 1919 році в основній типології виділив 26 різних форм руків'їв мечів вікінгів [7]. Найважливіші типи в 1927 році англійський археолог Мортімер Уїлер об'єднав у 7 категорій (позначаються римськими цифрами). Типологія Уїлера була

доповнена у 60-х роках ХХ століття британським дослідником Евартом Окшоттом. Він додав ще дві категорії, які характеризують перехід від меча вікінгів до лицарського меча [6, с. 138–140]. У 1991 році Альфред Гебіг запропонував власну типологію мечів «епохи вікінгів». Але для більшості сучасних археологів саме типологія Уїлера-Окшотта є класифікаційним стандартом.

Використовуючи мечі «епохи вікінгів» археологічна наука вперше отримала можливість віднести певні типи мечів до ареалів розповсюдження знайдених артефактів. Наприклад, мечі типу I і типу II можна ідентифікувати, як норвезькі мечі. В Норвегії під час археологічних досліджень виявлено 330 мечів типу II, більша частина яких із одним лезом. Зразки такого типу знаходили на території Швеції, але жодного донині не виявлено в Данії. В Британії та Ірландії вони зустрічаються в тих місцевостях, куди в IX–XI століттях норвежці здійснювали набіги: на Оркнейських і Гебридських островах (чотири зразки знаходяться в Шотландському національному музеї в м. Единбург) і в Ірландії (15 екземплярів у Національному музеї в м. Дублін). Всі британські та ірландські знахідки мечів типу I та типу II археологи виявили в поховальних комплексах вікінгів. В Англії, на яку в «епоху вікінгів» нападали данці, знайдено лише один меч типу II.

Мечі типу III мають яскраво виражену трьохдольну крону (існують екземпляри із п'ятидольною), часто із зооморфними фігурками на кінцях крони. Всі руків'я подібних мечів захищені прямою гардою. Такі мечі мали значне поширення в Європі IX–X століть. Однак всі виявлені зразки мечів типу III були виготовлені в Скандинавії. Оскільки такі мечі зовсім не виявлені в Британії, слід припустити їх шведське походження (Швеція у ранньому середньовіччі здійснювала експансію в напрямку Східної Європи).

Тип IV можна із певною вірогідністю назвати модифікацією типу III. Руків'я таких мечів мали плоску крону з п'ятьма долями, при чому всі вони традиційно одного розміру. Верхня та нижня гарди прямі, хоча іноді виявляють зразки із легким вигином. Такий тип був достатньо поширений в усій Європі кінця раннього середньовіччя: від Норвегії до балканського півострова, від Ірландії до України.

Тип V репрезентує окрему групу, яка датується 875–950 роками та відрізняється від інших типів сильно загостреною центральною долею крони, вигнутою основою крони та вигнутою півмісяцем гардою. Певна частина мечів типу V прикрашені англосаксонськими орнаментами. Тому існує гіпотеза про виготовлення згаданої зброї в майстернях англосаксонської Нортумбрії, тривалий час окупованої скандинавами.

Мечі типу VI із повною достовірністю можна називати данськими мечами, оскільки більшість археологічних знахідок такого типу зосереджені в Данії та тих частинах Англії, куди найчастіше здійснювали набіги данські вікінги. Руків'я «данських мечів» певним чином повторювали форму типу V, але із невеликою відмінністю. Центральна для крони типу VI більш плавно переходить у праву та ліву долі, більшість виявлених артефактів мають 3–5 долей крони, а нижня гарда довша і масивніша, ніж нижня гарда типу V. Також у типу VI основа крони не має такого різкого вигину, як у типу V. Хронологічний період поширення даного типу мечів співпадає із активізацією данської військової агресії на півдні Англії, тому більшість мечів типу VI виявлено в річці Темза.

Тип VII відрізняється майже напівкруглою, гладкою кроною. Поверхня більшості нині відомих археологічній науці екземплярів прорізна неглибокими канавками або заглибленнями, які ділять її на три частини. Існують знахідки таких мечів з однією горизонтальною канавкою, а у деяких кронах вона взагалі відсутня. Ареал поширення мечів типу VII доволі великий.

Ще два типи мечів «епoxy вікінгів», які Еварт Окшотт додав до типології Мортімера Уїлера, репрезентують перехідну форму, що поєднує мечі вікінгів із зброєю епоxy рицарства [5, с. 165–167]. Крони мечів типу VIII є спрощеним варіантом типу VI. У таких мечів було відсутнє розділення між верхньою та нижньою частинами крони, теж саме із долями крони. У всіх мечів такого типу тонкі та довгі гарди. Найдавніші клинки із подібним руків'ям виявлені археологами у норвезьких похованнях датовані серединою X століття, а найпізніші – XIII століттям. З точки зору ареалу поширення вони тяжіють до Північної та Центральної Європи.

Мечі типу IX на думку сучасних вчених є другорядною формою типу VIII. У них подібні загальні риси руків'я. Але є характерна особливість, яка виділяє тип IX серед інших мечів «епoxy вікінгів»: корона у формі півмісяця із гострим виступом у центрі та пряма гарда. Подібний тип мечів був розповсюджений в усій Європі впритул до XIV століття.

Клинки мечів «епoxy вікінгів», на відміну від руків'я мечів, у ранньому середньовіччі незначно змінювалися. Альфред Гебіг розділив такі зміни на п'ять точно визначених типів. Ранні леза мечів вікінгів були паралельними, пізніше клинки стали звужуватися. Від початку симетричні доли клинка, до XI століття стали звужуватися до вістря. Типи з 1 по 4 відрізняються за довжиною клинка (від 63 до 85 см). У наслідок подібного розвитку сформувалося довге та сильно звужене вістря на довгому (84–91 см) клинкові. Спрощено можна виділити наступний хронологічний ряд, що відповідає еволюції клинків мечів «епoxy вікінгів» за типологією Альфреда Гебіга:

Тип 1 – VII–VIII ст.

Тип 2 – 750–950 рр.

Тип 3 – кінець VIII – кінець X ст.

Тип 4 – 950–1050 рр.

Тип 5 – середина X – кінець XI ст.

В «епoxy вікінгів» у Скандинавії продовжували мечі сакси. Але до кінця раннього середньовіччя скандинавські сакси значно змінилися. Зникли важкі із широким лезом клинки. Замість них вікінги стали користуватися двома типами саксів. Перший – довгий з одним лезом, в основному поширений в Норвегії. Другий – короткий і тонкий, більше схожий на довгий ніж. Отримав поширення на сході Скандинавії. Один із зразків першого типу такого артефакту, знайдений в річці Темза, відомий в науковому обігу як «Меч із Темзи». На його клинку виявили рунічний напис «BEAGNOTH», тому часто використовують його іншу назву – «Сакс Беагнота». Це залізний меч із однією ріжучою кромкою, довжиною 72,1 см. Довжина клинка складає 55,1 см. А хвостовика – 17 см. Н відміну від своїх більш масивних попередників, сакс вікінгів завжди мав прямий хвостовик, що виходив із середини клинка і не повторював його форми.

Скандинавські саги раннього середньовіччя наповнені посиланнями на різні форми зброї, яка вважалася фантазією скальдів до того часу, коли з ХІХ століття археологи стали виявляти докази правдивості старовинних повідомлень. У скандинавів раннього середньовіччя існувало чотири слова із значенням «меч», і кожне означало певний його тип. Найпоширеніше – свайрд (svaerd), двосічний меч із зрізаним кінцем, який використовували для рубаючих ударів. Мейкір (maekir) – довгий меч із клинком, що різко звужується до вістря. Скрамасакс (scramasax) – модифікація класичного сакса, але із довгим клинком. Скольм (skolm) – короткий однолезовий меч.

Скандинавські мечі зазнали значних модифікацій у ранньому середньовіччі. Масштабність застосування такої зброї обумовлювала конструктивні зміни, появу нових модифікацій спрямованих на військові дії, як на суходолі, так і на водних просторах. Також серйозно вплинуло на зміни у фактурі мечів застосування скандинавами кінноти в районах їх компактного розселення та експансії в «епоху вікінгів» (Східна Англія, Нортумбрія, Нормандія, Київська Русь). Скандинавські мечі стали зразком для більшості європейських армій раннього середньовіччя, що підтверджують багаточисельні археологічні відкриття в усій Європі.

Джерела та література

1. Бертон Р. Книга мечей. Холодное оружие сквозь тысячелетия. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2005. 399 с.
2. Джонс Г. Викинги. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 445 с.
3. Дэвидсон Х. Древние скандинавы. Сыны северных богов. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2008. 186 с.
4. Лайбле Т. Меч. Большая иллюстрированная энциклопедия. Москва: Омега, 2011. 232 с.
5. Окшотт Э. Археология оружия. От бронзового века до эпохи Ренессанса. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2004. 398 с.
6. Окшотт Э. Оружие и воинские доспехи Европы. С древних времен до конца Средневековья. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2009. 703 с.
7. Петерсен Я. Норвежские мечи эпохи викингов. Типохронологическое изучение оружия эпохи викингов. Санкт-Петербург: Альфарет, 2005. 330 с.
8. Стрингольм А. Походы викингов. Москва: АСТ, 2002. 736 с.

References

1. Berton R. Kniga mechej. Xolodnoe oruzhie skvoz' tysyacheletiya. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2005. 399 s.
2. Dzhons G. Vikingi. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2003. 445 s.
3. Davidson X. Drevnie skandinavyy. Syny severnyx bogov. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2008. 186 s.
4. Lajble T. Mech. Bol'shaya illustrirovannaya encziklopediya. Moskva: Omega, 2011. 232 s.
5. Okshott E. Arxeologiya oruzhiya. Ot bronzovogo veka do epoxy Renessansa. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2004. 398 s.
6. Okshott E. Oruzhie i voinskie dospexi Evropy. S drevnix vremen do koncza Srednevekov'ya. Moskva: ZAO Centrpoligraf, 2009. 703 s.
7. Petersen J. Norvezhskie mechi epoxy vikingov. Tipoxronologicheskoe izuchenie oruzhiya epoxy vikingov. Sankt-Peterburh: Al'faret, 2005. 330 s.
8. Stringol'm A. Poxody vikingov. Moskva: AST, 2002. 736 s.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

- Мартинчук Світлана**
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ 3
- Ткаченко Галина**
ЖІНОЧИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 13
- Марчук Олександр**
ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УНР У РІВНОМУ
(КІНЕЦЬ БЕРЕЗНЯ – ПОЧАТОК ТРАВНЯ 1919 р.) 21
- Яблонська Діана**
МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ КУРНЕВИЧ:
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНО 30
- Лякович Тетяна**
ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНІ ПОТЯГИ: ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ І
НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УНР У 1919 р. .. 39
- Лякович Роман**
ВІЙСЬКОВІ МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРОСКУРІВЩИНІ
ВОСЕНИ 1920 р.: ОРГАНІЗАЦІЯ, ХІД, НАСЛІДКИ 47
- Півоварчук Віталій, Харитон Інеса**
МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ЖІНОК ДО ЛАВ ОУН ТА УПА 54
- Доброчинська Валентина**
ПОЧАТКОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РЕЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»
(1941–1944 рр.) (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО) 61
- Михальчук Роман**
НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА В М. РІВНЕ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.) 69
- Ліннік Юрій**
ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 79

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Шамсутдинов Баходир</i> ТИМУР ТА ЗОЛОТА ОРДА	85
<i>Озимчук Олег, Дорощук Сергій</i> ОСОБЛИВОСТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ СКАНДИНАВСЬКИХ МЕЧІВ	93
<i>Плюта Наталія</i> ФАШОДСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ – КУЛЬМІНАЦІЯ БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА КОЛОНІАЛЬНЕ ПАНУВАННЯ В АФРИЦІ	102
<i>Клімчук Юрій</i> ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ПРО УКРАЇНЦІВ – УЧАСНИКІВ ІТАЛІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЗА ПІДСУМКАМИ СТУДІЙ ОСТАНЬОГО ЧАСУ	111

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

<i>Візитів Юлія</i> ПЛАСТОВИЙ МАРТИРОЛОГ РОДИНИ ТИЖУКІВ (МІЖВОЄННІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)	122
<i>Сєєрова Ольга, Жук Олександр</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПРОСЛАВЛЕННЯ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ «ЗНАМЕННЯ» ЦЕРКВИ СВ.ВМЧ. ПАРАСКЕВИ П'ЯТНИЦІ СЕЛА ВІЛІЯ ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	130

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Жилюк Сергій, Шаправський Сергій</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ВОЛИНИ: МЕТОД І ПРАКТИКА	141
<i>Журавльова Світлана</i> МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УРСР У 1921–1923 РОКАХ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	147

<i>Гуменюк Оксана</i> РАДЯНСЬКА ПОВСЯКДЕННІСТЬ З УКРАЇНСЬКОЮ ОЗНАКОЮ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ	155
---	-----

<i>Санжаревський Олег, Зновяк Владислава</i> ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ НА ПОРТАЛАХ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В 2018–2020 РОКАХ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ	161
---	-----

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

<i>Амінов Бахтієр, Карпукіна Тетяна</i> СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	169
---	-----

<i>Бондар Ірина</i> ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕАТИВНИХ ЗАВДАНЬ	175
--	-----

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 2

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 14,3.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019